

ΑΛΟΥΛΑ

ΕΡΓΑ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΤΗΣ ΛΑΤΟΜΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΣΤΗΝ ΠΕΝΤΕΛΗ

Η Πεντέλη ήταν γνωστή σαν χώρος παραγωγής λευκού μαρμάρου από το 500 π.Χ. και έδωσε από τα σπλάχνα της τα υλικά για να χτιστεί η Ακρόπολη της Αθήνας και ο Παρθενώνας. Μέχρι το 1900 μ.Χ. λατομεία υπήρχαν μόνο στην νότια πλευρά της, ενώ από την χρονιά αυτή αρχίζει να εγκαθίσταται η λατομική δραστηριότητα και στην βόρεια πλευρά της στην περιοχή του

Διονύσου.

Εικόνα 1. Γενική άποψη

Η εκμετάλλευση ξεκίνησε από Άγγλους, πριν τον πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο και συνεχίστηκε αργότερα μέχρι το 1949, έτος κατά το οποίο η ιδιοκτησία των λατομικών χώρων και περιοχών αγοράζεται από την εταιρεία "ΛΑΤΟΜΕΙΑ ΜΑΡΜΑΡΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΠΕΝΤΕΛΗΣ". Η ίδια εταιρεία, σταδιακά σταμάτησε την εκμετάλλευση των

λατομείων της Πεντέλης, ενώ συνεχίζει μόνο στο Διονυσοβούνι. Από το 1994 ξεκίνησαν οι εργασίες μετατροπής ενός παλαιού λατομείου, στη θέση Αλούλα, σε χώρο αναψυχής και ανάδειξης της λατομικής τέχνης.

Ο Αλούλα, το όνομα του οποίου έχει το λατομείο, ήταν ένας εργολάβος που δούλευε στην εταιρεία, έως ότου σταμάτησαν οριστικά οι εργασίες το 1940. Οι αλλοιώσεις που υπέστη από τότε το λατομείο είναι ελάχιστες. Αφαιρέθηκαν τα σίδερα και τα κινητά στοιχεία, όμως αρκετά κτίρια και κατασκευές έμειναν όπως τα άφησαν οι λατόμοι, λίγο μετά την έναρξη του Β΄ παγκοσμίου πολέμου και την εισβολή των Γερμανών.

Το 1898, όταν η εταιρεία "Μάρμωρ Λίμιτεντ" αγόρασε τα λατομικά δικαιώματα του Ιακώβου Στάιγκερ, και αποφάσισε να δημιουργήσει το λατομείο στη θέση που ονομάζεται σήμερα Αλούλα, βασικό της πρόβλημα ήταν η μεταφορά των προϊόντων εξόρυξης, δηλαδή κυρίως μάρμαρα επεξεργασμένα.

Εκείνη την εποχή δεν υπήρχαν φορτηγά και έτσι η Μάρμωρ θα έπρεπε να διαλέξει ανάμεσα σε δύο τρόπους για την μεταφορά των μαρμάρων. Ο ένας ήταν ο γνωστός από την αρχαιότητα, με τα κάρρα. Ο δεύτερος, ο πιο άνετος, ήταν με τη χρήση των γραμμών με

σιδηροτροχιές και ήταν αυτός που τελικά επιλέχτηκε. Σε σιδηροτροχιές κινούνταν τα βαγονάκια που έριχναν προς τα κάτω τα σείρα υλικά από την εξόρυξη και την επεξεργασία του μαρμάρου, σιδηροτροχιές υπήρχαν στις 4 κατρακύλες (ευθύγραμμες, επικλινείς εγκαταστάσεις για την μεταφορά των μαρμάρων) που κατέβαζαν τα μάρμαρα μέχρι τα σημεία που συναντούσαν το τοπικό δίκτυο του Ντεκοβίλ (σιδηροδρομική γραμμή μικρού ανοίγματος). Φυσικά, σιδηροτροχιές είχε και το τοπικό δίκτυο Ντεκοβίλ καθώς και η γραμμή Διονύσου-Κηφισιάς.

Οι εγκαταστάσεις στο Αλούλα ξεκίνησαν έναν χρόνο πριν το τέλος του προηγούμενου αιώνα. Έπρεπε να τελειώσει η κατασκευή της κατρακύλας για να ξεκινήσει η εκμετάλλευση του λατομείου. Ήδη είχε γίνει το τοπικό δίκτυο γραμμών που θα μετέφερε τα μάρμαρα μέχρι το σταθμό Διονύσου. Η κατρακύλα τελείωσε το 1900 και οι νησιώτες έβαλαν την υπογραφή τους, με σκάλισμα πάνω στο μάρμαρο. Τον ίδιο χρόνο άρχισε και η παραγωγή μαρμάρου.

Από τους πρώτους μήνες ήδη ήταν γνωστό στην εταιρεία. Αμέσως αποκλείστηκε η παραγωγή μεγάλων όγκων λευκού μαρμάρου, αφού τέτοιο δεν υπήρχε στην περιοχή αυτή. Συμβιβάστηκαν στην ιδέα ότι θα παράγουν ρείθρα πεζοδρομίου, νεροχύτες, σταυρούς και μικρούς όγκους για κάθε χρήση. Η εξόρυξη και η επεξεργασία του μαρμάρου γινόταν με τον ίδιο ακριβώς τρόπο, όπως και στην αρχαιότητα. Τα εργαλεία, ίδια και αυτά, τα κατασκεύαζαν οι λατόμοι στο γύφτικο (σιδηρουργείο) που δούλευε με κάρβουνο, φουσερό και λεκάνες νερού για να σβήνουν το πυρακτωμένο σίδηρο.

Στο παλιό λατομείο η οργάνωση ήταν αξιοθαύμαστη με τα δεδομένα εκείνης της εποχής, τα κτίρια και οι λιθοδομές εξαιρετικά καλαίσθητες, ενώ το κύριο στοιχείο του χώρου ήταν η λιτότητα.

Η γραμμή που κυριαρχούσε σ' όλο το λατομείο ήταν η ευθεία. Αυτή τη μορφή είχαν οι δρόμοι για να συντομεύουν τις μετακινήσεις και να μειώνουν την καταναλισκόμενη ενέργεια, τα κτίρια για να ελαχιστοποιούν την εργασία και τα οικοδομικά υλικά, οι αυλές, οι κατασκευές για να συμφωνούν με την αισθητική του χώρου, τους ορθογώνιους εξορυσσόμενους όγκους και τα μέτωπα εξόρυξης. Η λιτότητα της ευθείας κυριαρχεί σ' όλα τα σωζόμενα στοιχεία του χώρου.

Η κλίμακα όλων των κατασκευών είναι γήινη, πουθενά δεν υπερβαίνει τη γραμμή του αναγλύφου, σε κανένα δημιούργημα δεν υπάρχει ανθρώπινη έπαρση, ούτε προσπάθεια υπέρβασης του φυσικού μέτρου. Είναι εμφανής η προσπάθεια των δημιουργών να εκμεταλλευτούν την βαρύτητα, να αποφύγουν τον βοριά, να εκμεταλλευθούν την θέα.

Τα υλικά κατασκευής που χρησιμοποιήσαν είναι όλα γήινα, εκτός εκείνων που αναγκαστικά θα πρέπει να είναι διαφορετικά. Η ντόπια πέτρα είναι το μοναδικό δομικό υλικό, σε μεγέθη ανάλογα του είδους των λιθοδομών, χτισμένη με τρόπο θαυμάσιο για τις σημαντικές κατασκευές, αλλά και χωρίς ιδιαίτερη τέχνη για ελάχιστα πρόχειρα σπίτια εργατών. Συνδετική ύλη δεν υπάρχει, όμως στα κτίρια χρησιμοποιήθηκε ο πηλός για μόνωση και προστασία από τον αέρα.

Εικόνα 2. Σπίτι Αλούλα

Η τεχνική που χρησιμοποιείται στην δόμηση, δεν έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, μοιάζει περισσότερο με νησιώτικη. Η έδραση των κτιρίων είναι πάντα πάνω σε στέρεο υλικό, το ύψος τους πάντα ανάλογο με το ανθρώπινο μέγεθος, ενώ η στέγη σχεδόν πάντα φτιαγμένη από λαμαρίνα. Η τοιχοποιία έχει πάντα 2 "όψεις", με συνηθισμένο πλάτος τα 60 εκατοστά, και μείωσή του προς την στέψη.

Από τα δομικά στοιχεία, ιδιαίτερη αξία έχει η χρήση του παραθύρου, του τζακιού και της παραθύρας. Το παράθυρο είναι ο βασικός αεραγωγός, συνήθως δεν ανοίγει προς τον βορρά, ενώ έχει μεταβαλλόμενο μέγεθος από έξω προς τα μέσα. Εξωτερικά είναι στενό και διευρύνεται κατά τις τρεις διαστάσεις προς το εσωτερικό, διατηρώντας σταθερή μόνο τη βάση του. Αυτή η μορφή, σοφά σχεδιασμένη, δίνει περισσότερο φως στο εσωτερικό του κτιρίου, για περισσότερο χρόνο της ημέρας, ενώ μπορεί εύκολα να κλείσει με έναν μπόγο (τσουβάλι), γεμάτο με ρούχα ή άχυρο, ώστε να προστατεύσει τους λατόμους από το κρύο ή τον αέρα. Τζάμια δεν βρέθηκαν και μάλλον δεν χρησιμοποιήθηκαν.

Εικόνα 3. Τζάκι

ιδιαίτερα προσεγγμένο τρόπο. Η θέση του είναι μέσα στον τοίχο, ενώ βρίσκονται και τζάκια σε

Το τζάκι είναι απαραίτητο στοιχείο του κτιρίου-κατοικίας, παίζει το ρόλο της αρχαίας "εστίας". Χρησιμοποιείται καθημερινά για την παρασκευή του φαγητού και τον χειμώνα για θέρμανση. Η βάση του είναι ένα "Π" που σχηματίζεται συνήθως από μεγάλους όγκους ή χτίζεται με

γωνία, που έγιναν όμως μεταγενέστερα του κτιρίου. Γύρω από το τζάκι, προεξέχουσες πλάκες ή εσοχές της τοιχοποιίας χρησιμοποιούνται σαν θέσεις φύλαξης χρήσιμων σκευών, ή στοιχείων της καθημερινής ζωής στο σπίτι.

Η παραθύρα είναι εσοχή στον τοίχο, έχει μορφή κλειστού παραθύρου και κατασκευάζεται στο εσωτερικό του κτιρίου. Η αξία της είναι σημαντική για την οικονομία της κατοικίας, αφού εκεί αποθηκεύονται τα τρόφιμα, είδη πρώτης ανάγκης και τα προσωπικά είδη των ενοίκων. Εσωτερικά η παραθύρα, όπως και το παράθυρο κατασκευάζεται από μεγάλες επίπεδες πλάκες.

Εικόνα 4. Παραθύρες

Οι εργασίες αποκατάστασης στο Αλούλα , ξεκίνησαν τον Ιούλιο του 1994 από ένα συνεργείο Παριανών παλιών λατόμων, που πριν αρχίσουν να εργάζονται στην εταιρεία, δούλευαν στην νότια πλευρά της Πεντέλης. Η καταγωγή τους είναι από τις Λεύκες και το Μαράθι, δηλαδή δύο χωριά ανάμεσα στα οποία βρίσκεται το σημαντικότερο λατομείο μαρμάρου της Ελλάδας. Είναι αυτό που βγάζει τον λυχνίτη, το λευκό διαφανές μάρμαρο από το οποίο κατασκευάστηκαν ο Ερμής του Πραξιτέλη, η Αφροδίτη της Μήλου, η Νίκη της Σαμοθράκης και κάποια άλλα από τα πιο γνωστά έργα της κλασικής αρχαιότητας. Ένα μυθικό νήμα τους οδήγησε να διαλέξουν την τέχνη των προγόνων τους, αφού πρώτα πέρασαν από τα λατομεία της αρχαιότητας στην άλλη πλευρά της Πεντέλης (νότια).

Οι στόχοι που κυριάρχησαν, με συμφωνία του επιβλέποντα αρχικά το έργο και των λατόμων, ήταν πολύ καθαροί. Θα σεβαστούμε το χώρο, θα τιμήσουμε τους λατόμους και την τέχνη τους, θα μας οδηγήσει στις επιλογές μας η φύση, θα χρησιμοποιήσουμε μόνον πέτρα, θα μιμηθούμε τους παλαιούς κανόνες. Αυτή η σύμβαση τελικά , υπερίσχυσε στις βασικές επιλογές.

Το Αλούλα θα γίνει μελλοντικά χώρος αναψυχής και πολιτισμού, όπου θα κυριαρχεί η λατομική δραστηριότητα όπως την ασκούσαν από την αρχαιότητα μέχρι την στιγμή που σταμάτησε το λατομείο. Η εταιρεία διέθεσε τους πέντε Παριανούς, παρείχε υποστήριξη με μηχανήματα, και επετέλεσε ένα πολύ σημαντικό έργο με την καλαίσθητη διαρύθμιση του μουσειακού χώρου και την διαμόρφωση του τοπίου με σεβασμό στη φύση, βοήθησε να ξεπεραστεί κάθε εμπόδιο, μέχρι σήμερα.

Όταν πρωτοαντίκρισαν τον τόπο η κατάσταση ήταν απελπιστική: Ένας μεγάλος χώρος με μικρά λατομεία, τα περισσότερα από τα οποία συγκεντρώνονται σε δύο θέσεις. Η μία, η κάτω πλατεία, με ένα μεγάλο λατομείο που δούλεψε ως το 1970, και ένα μικρότερο που σταμάτησε το 1940. Η άλλη θέση, με μικρά λατομεία, η πάνω πλατεία, γύρω και πάνω από την οποία υπήρχαν αρκετοί μικροί χώροι εξόρυξης, που σταμάτησαν όλοι το 1940.

Η πρώτη επέμβαση ξεκίνησε από την πάνω πλατεία. Έπρεπε να βρεθούν οι παλιοί τρόποι επικοινωνίας, τα παλιά μονοπάτια, οι κινήσεις προς τους χώρους εξόρυξης, τις καζάρμες (κατοικίες λατόμων), το γύφτικο. Ακόμη έπρεπε να εξευρεθούν οι δρόμοι καθώς και οι τρόποι που μετέφεραν το μάρμαρο, αλλά και οι πηγές από όπου έπαιρναν νερό. Μερικά από τα αναζητούμενα βρέθηκαν γρήγορα. Άλλα άργησαν, άλλα προέκυψαν με συζήτηση από όλους τους λατόμους και τοπικές συσκέψεις, άλλα δεν βρέθηκαν ακόμη. Επιστρατεύθηκαν και σύγχρονα μέσα, χάρτες, παλιοί και νέοι, ακόμη και αεροφωτογραφίες του 1937.

Εικόνα 5. Βρύση

Βασική επιλογή από την αρχή, ήταν να χαραχθεί ένα μονοπάτι που θα ενώνει τους βασικούς χώρους που έπρεπε να προβληθούν. Αυτό που ο κυρ-Νίκος Γεμελιάρης (επικεφαλής του συνεργείου), λέει "επικοινωνία". Για να γίνει αυτό χρειάστηκαν χρόνος, αυθαίρετες αποφάσεις και τύχη.

Εικόνα 6. Εργάτες - Σκάλα

Εικόνα 7. Σκάλα

Τελικά πέτυχε και το αποτέλεσμα ήταν δύο αρκετά μεγάλες πέτρινες σκάλες, για τις οποίες όλοι στο τέλος δυσκολεύονταν να πιστέψουν πως έγιναν από τους ίδιους.

Η επιτυχία στις σκάλες, που τελείωσαν τα Χριστούγεννα του 1994, αναπτέρωσε το ηθικό των λατόμων και ξεκίνησε η προσπάθεια να δημιουργηθεί ένας "βρόγχος" επικοινωνίας που θα συνέδεε τους κύριους χώρους του λατομείου. Αυτοί ήταν ο καρόδρομος μεταφοράς των μαρμάρων στην βάση της καταράκτας, το γύφτικο, τα μέτωπα του λατομείου, τα στοιχεία της εσωτερικής μεταφοράς, η μεγάλη καζάρμα και η θέση θέας.

Το γύφτικο, το σιδηρουργείο του λατομείου, ήταν ο χώρος που κατασκευάζονταν αρκετά από τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν οι λατόμοι, ενώ επισκευάζονταν όλα

τα υπόλοιπα. Κεντρικό στοιχείο ήταν η πυρά που είχε μορφή τραπεζιού και εκεί ζεσταινόταν μέχρι να πυρακτωθεί το σίδερο. Η ιδιαιτερότητα αυτού του γύφτικου είναι ότι προφυλάσσεται από τον αέρα, αφού βρίσκεται πίσω από έναν αναλημματικό τοίχο, έχει χωριστεί μεταγενέστερα σε 2 χώρους, ο δεύτερος χώρος χρησιμοποιήθηκε σαν κατοικία και

Εικόνα 8. Σπίτι Αλούλα

έχει πρόσθετο γωνιακό τζάκι. Ακόμη είναι χαρακτηριστικό ότι πάνω στον αναλημματικό τοίχο υπάρχει μεγάλη παραθύρα που χρησιμοποιήθηκε σαν υπαίθριο "καλοκαιρινό" τζάκι για την παρασκευή του φαγητού.

Η μεγάλη καζάρμα έχει 2 ωραία τζάκια, ήταν κατοικία εργατών, ενώ μεταγενέστερα προσετέθη και δεύτερος χώρος. Είχε αυλή που την όριζε μία επιμήκης πεζούλα.

Η θέση θέας έγινε μετά από μελέτη του αναγλύφου, προσαρμόστηκε ιδανικά στο χώρο και εμφανίζεται σαν φυσική προέκταση του εδάφους. Χρησιμοποιήθηκαν τοπικές πλάκες, με τέτοια προσοχή ώστε να εμφανίζονται οι επιφάνειες που είχαν εξαλλοιωθεί.

Εικόνα 9. Θέση θέας

Σημαντική προσπάθεια επέμβασης έγινε και στο σπίτι του Αλούλα, καθώς και σε ένα διπλανό σημαντικό κτίσμα. Ο καθαρισμός σ' αυτά απέφερε έναν θησαυρό που ήταν κρυμμένος κάτω από το χώμα. Βρέθηκαν πολλά πικούνια, ματρακάδες, βελόνια και άλλα χρήσιμα σιδερένια εργαλεία που χρησιμοποιούσαν οι λατόμοι.

Επέμβαση έγινε και στην καταράκη, η οποία αποκαταστάθηκε σχεδόν ολοκληρωτικά στην αρχική της μορφή. Παλαιότερα έφερε σιδηροτροχιές, πάνω στις οποίες εκινείτο το βαγονάκι που κατέβαζε τα μάρμαρα, από την πλατεία της καταράκης έως την βάση της από όπου ξεκινούσε η σιδηροδρομική γραμμή που οδηγούσε στον σταθμό Διονύσου του Ντεκοβίλ.

Εικόνα 10. Καταράκη

Κάνοντας έναν απολογισμό των εργασιών που έγιναν, μπορεί κάποιος να ισχυριστεί ότι το λατομείο επανήλθε, σε έναν πολύ μεγάλο βαθμό, στην αρχική του μορφή. Η λατομική δραστηριότητα και ζωή είναι πανταχού παρούσες. Οι σφηνιές για την εξόρυξη των μαρμάρων, οι χώροι διαμόρφωσης με το πελεκούδι, οι αδιαμόρφωτοι και διαμορφωμένοι όγκοι, οι φορτωτήρες όπου οι όγκοι ανέβαιναν στα κάρρα, τα σπίτια των λατόμων, τα μονοπάτια.

Απομένει να γίνουν εκείνες οι ενέργειες που θα επιτρέψουν στο χώρο να λειτουργήσει με τις ευλογίες των αρχών. Ήδη είναι ανοιχτός και δέχεται μεμονωμένες επισκέψεις. Σύντομα θα μπορεί να γίνει Λατομείο - Μουσείο παραδοσιακής εξόρυξης μαρμάρου και αναψυχής.

Η εταιρεία, που συνεχίζει μια πανάρχαια τέχνη, θέλει με το έργο της αυτό να συμβάλλει στη γνώση της διαδικασίας εξόρυξης και επεξεργασίας του μαρμάρου από όσο γίνεται περισσότερους πολίτες και κυρίως από τους νέους. Θέλει να αποδώσει στο κοινωνικό σύνολο έναν χώρο στον οποίο θα συνδυάζεται η ιστορία της Λατομικής Τέχνης με την Αναψυχή εκφράζοντας τον σεβασμό της στον Πολιτισμό και την Φύση.

Αποστολίδης Ηλίας

Σύμβουλος Περιβάλλοντος

Επεξηγήσεις:

Καταράκη = Ευθύγραμμη, μεγάλης κλίσης, εγκατάσταση για την μεταφορά των μαρμάρων.

Ντεκοβίλ = Σιδηροδρομική γραμμή μικρού ανοίγματος. Έγινε για την μεταφορά των μαρμάρων.

Γύφτικο = Σιδηρουργείο. Χώρος κατασκευής ή επισκευής σιδερένιων εργαλείων.

Καζάρμα = Κατοικία λατόμων. Συνήθως ομαδικός ξενώνας.

Συνεργείο Λατόμων = Γεμελιάρης Νίκος, επικεφαλής, Λουκής Μανώλης, Αρκουλής Θωμάς,

Πανώριος Αντώνης, Κρητικός Γιώργος.